

JAROSLAV DŘÍMAL (Brno)

ÚČAST MORAVSKÉ ZEMSKÉ HOTOVOSTI V BOJI PROTI TURKŮM PŘI OBRANĚ BĚLEHRADU r. 1521

Ve vztazích českých zemí a Slovenska zaujímá velmi důležité místo obrana proti tureckému nebezpečí v době předbělohorské, kdy český stát měl vynikající účast na hájení střední Evropy, Uher a tím také vlastních hranic proti mocnému náporu osmanské říše. V literatuře bylo již mnohokrát pojednáno o některých úsecích českého příspěvku v boji proti Turkům od druhé čtvrtiny 16. stol., ale celkové zpracování této otázky dosud nebylo podáno.¹ Mnohem menší pozornost byla věnována českému podílu v zápase s Turky od poslední čtvrtiny 15. věku do bitvy u Moháče a přitom ještě byl zájem badatelů soustředěn téměř výhradně na Čechy bez zřetele k Moravě.

A přece Morava se octla o dvanáct let dříve než Čechy v hospodářském a politickém okruhu spojeném bezprostředně s aktivním bojem proti Turkům, neboť při ukončení českouherských válek zůstaly smlouvami v Olomouci r. 1478 a 1479 Vladislavovi Jagellovci jenom Čechy, kdežto markrabství Moravské, Slezsko a obě Lužice byly ponechány uherskému králi Matyášovi Korvínovi a spojeny tak personální uníí s Uhrami, do kterých mířil hrot tureckého náporu. Proto Morava přišla velmi brzy do styku s četnými otázkami, které s sebou nesla dobovatelská politika cařihradských sultánů.

Když po Matyášově smrti uherský sněm zvolil r. 1490 králem v Uhrách Vladislava, vrátily se Morava, Slezsko a Lužice zpět k českému státu a v království českém i uherském vládl jeden a týž panovník, jemuž jako vladaři v Uhrách připadl nesmírně těžký a obtížný úkol bránit zemi proti imperiu musulmanů. Tehdy Čechy měly velký význam při organisaci obranných opatření proti hrozícímu nebezpečí, ale Morava ležela blíže u uherské hranice, cítila se často více ohrožena než země Česká a všímala si mnoha věcí blíže a bedlivěji než nejvyšší úředníci a stavové čeští, kteří byli více vzdáleni od napadených oblastí než moravsko-uherská hranice v Karpatech.

Proto každý pokus o vyličení českého podílu v bojích s Turky bez přihlídnutí k moravským poměrům zůstane jenom neúplným torsem. Celou řadu otázek, které se při bádání o české účasti na obraně proti Turkům vynořují, nelze ovšem řešit v krátkém článku. Proto vybírám z nadhozených problémů jenom úzce vymezený úsek, jak se do protitureckých akcí zařadila r. 1521 moravská zemská hotovost.

Toto časově i věcně málo rozsáhlé thema má svůj nesporný význam. Promítá se v něm totiž, jak moravská zemská hotovost aktivně či pasivně přispěla k poslednímu rozhodnému zápasu o pevnosti Bělehrad, Zemun a Šabac, které střežily přechod přes Dunaj a Sávu do Uher, bránily tureckému postupu do nitra země a po svém obsazení osmanskými oddíly byly vstupní branou, kterou nepřátelské armády nastupovaly proti Ludvíkovi Jagellovci při jeho posledním zoufalém a marném pokusu

postavit se na odpor drtivé přesile, když všechny hospodářské, politické i vojenské výhody měl na své straně turecký sultán, kdežto českému a uherskému králi se stávaly do cesty nepřekonatelné překážky zakotvené v povaze a ústrojí stavovského státu za krise feudální monarchie.

Osmanská říše si za vlády Selíma I. (1512—1520) zajistila na blízkém Východě akci proti Persii v l. 1513 až 1515 připojení západního Arménska a severní Mezopotamie a tažením v l. 1516 až 1517 ovládnutí Syrie a Egypta. Jejich panovník, poslední mamlúcký sultán Tímánbai, byl pověšen a poslední pravý či nepravý Abbásovec Mutawakkil III., který v nich držel hodnost chalífy, byl odvezen do Cařihradu. Tím byly zabezpečeny východní hranice tureckého imperia a zraky jeho vojenské moci se obrátily na Rhodos a do Uher.

Uvolněné síly nezadržela morová rána, které Selím 21. září 1520 nečekaně podlehl, a jeho syn Sülejmán I. (1520—1565), pokoriv od října r. 1520 do ledna 1521 snadno povstání syrského místodržitele Ghasaliho a zabezpečiv tak klid uvnitř státu, přistoupil hned k uskutečňování záměrů svého otce. Král Ludvík Jagellovec byl při odrážení osmanského útoku odkázán úplně na své síly, neboť nemohl čekat žádnou pomoc.²

Císař Karel V. byl zaměstnán bojem s francouzským králem Františkem I. a německou reformací. Tím byly vázány síly Francie a Německa, politika Benátek byla diktována strachem o levantský obchod, moc papežské kurie byla otřesena v samých základech a roztržštěná Itálie neměla žádného vlivu. Polsko a Moskevské knížetství sváděly dlouholetý zápas o velký pás území východně od Dněpru a východní část oblasti smolenské s městem Smolenskem, kterých se Litva musila zřítí ve prospěch moskevských knížat, a jsouce ohroženy krymskými Tatary, měly zájem na dobrých stycích s Vysokou Portou.

Za takových okolností měly vnitropoliticky rozvrácené Uhry malou naději na úspěch proti dobře organizované turecké přesile, ale přes to se ani vláda ani sněm nesnažily postavit proti síle sílu a neprovokovat mocného nepřítele. Právě naopak, rozhodující kruhy nečinně přihlížely k tomu, že na uhersko-turecké hranici panoval stav kolísající mezi válkou a mírem, a nečinily žádná opatření, když hned po smrti Selíma r. 1520 turečtí velitelé v Smederovu a v Bosně dobyli uherských pevností Srebrnice, Těsanje, Sokola a Knina, obsadili četná místa a dopouštěli se ukrutností všech druhů.

Po těchto výbojích nabídl Sülejmán Uhrám potupný mír spojený s placením poplatku, ale v Budíně nechali jeho vyslance uvěznit a zardousit. Zpráva o tom přišla do Cařihradu v únoru r. 1521 současně s oznámením, že povstání v Syrii bylo potlačeno a jeho původce místodržitel Ghaseli byl stat. Turci poznali, že svou severní hranici nezajistí jednáním, a poněvadž jim již nic ani vnitropoliticky a ani zahraničně-politicky nepřekáželo, zahájili hned velkolepé přípravy k vojenskému tažení proti Uhrám.

Osmanský bejlerbej-resident v Rumelii Ahmed paša dostal rozkaz, aby ihned vyrazil z Cařihradu k Ipsale na soutoku stejnojmenné řeky a Marice. Bylo postaveno 15 000 asabů a uvedeno do stavu pohotovosti 300 děl a 40 galleott. Po celé říši se rozběhly rozkazy k stahování vojska a opatřování válečného materiálu a tak od února r. 1521 turecké armády plánovitě nastupovaly k připravovanému tažení.

V Asii byla shromážděna ohromná stáda velbloudů a hnána přes Bospor za vojskem. Křesťanské ráji v sandžaku sofijském, smederovském, kruševackém a vidinském bylo nařizeno dodat deset tisíc vozů mouky a obilí, které byly naloženy na velbloudy. Po příchodu jara byl dán 16. května rozkaz připraveným armádám, aby

se daly na pochod, za dva dny potom se vypravil Sülejman a pomalu postupuje, dorazil 16. června do Sofie, kde se k němu připojil Ferhad paša, který do té doby ležel u Ipsaly a přivedl 3000 velbloudů určených pro dopravu prachu, olova a válečného materiálu. Válečné přípravy byly skončeny, vojska se soustředila a mocné pochodové proudy byly připraveny vytrhnout k uherským hranicím.

Ze Sofie vyrazily turecké oddíly 20. června směrem na Niš. V jejich čele táhl ve vzdálenosti dvou denních pochodů rumelijský bejlerbej Ahmed paša, zajišťuje hlavní voje před nečekaným útokem, a za několik dní dosáhly čelné sledy osmanských branných sil Niše. Odtamtud byl poslán Ahmed paša jako předvoj proti Šabaci, následován samým Sülejmanem, velkovezír Piri paša zamířil s tisícem janičářů, se sipahí a se všemi asáby k Bělehradu a rychlé jednotky se žháří byly rozděleny na dvě skupiny. Jedna pod velením Mohammeda Michaloghliho dostala rozkaz operovat proti Sedmihradsku a druhá za vedení Osmarbegoghliho táhla před sultánovým táborem.³

V Uhrách nebylo učiněno nic, co by se vyrovnalo velkolepému tureckému zbrojení a mohlo odvrátit hrozné nebezpečí, které se valilo k hranicím království. Strašlivá a krutá pomsta vykonaná r. 1514 nad účastníky selské války, kteří byli původně shromážděni k boji proti Turkům a za vedení Jiřího Dóži obrátili své zbraně proti svým utlačovatelům, baronům, prelátům a střední šlechtě, uvrhla do úplného nevolnictví selské masy, zvětšila ještě jejich bídu a učinila je lhostejnými vůči osmanskému postupu. Sněmovní nařízení vydané při potrestání vzbouřených sedláků v listopadu r. 1514 kromě znevolení poddaných mířilo též na zbytky ústřední vládní moci a přenechalo značnou část královských příjmů a četné hrady vítězi nad povstalci Janu Zápolskému, vévodovi sedmihradskému. Tím byl velmi oslaben stát a současně byla obrana země uvalena na bedra krále, ponechaného téměř bez prostředků.

Vnitropolitická krise v Uhrách dosáhla vrcholu a přecházela v anarchii. Panovník neměl na postavení vojska peněz, zdeptaní rolníci a městská chudina byli úplně potlačeni, městský patriciát sledoval jenom svůj prospěch, zemanům se do boje nechtělo a vojenské oddíly tzv. banderí sloužily téměř výhradně osobním aspiracím magnátů.⁴

Opatření, která byla od uherské vlády proti Turkům učiněna, byla hospodářskými, sociálními a politickými poměry v Uhrách zřetelně poznamenána. Teprve v dubnu r. 1521, když turecké zbrojení se téměř blížilo k svému dovršení, byla svolána královská rada, aby se poradila o postavení vojska a hlavně o zabezpečení pevností Bělehradu a Šabace, které bránily pochodu nepřítele do nitra země.

Královská rada chtěla jmenovat velitelem Bělehradu Ondřeje Báthoryho, ale narazila na odpor obou slavonských bánů, Františka Héderváryho a nezletilého Valentina Töröka, který byl zastupován svými poručíky. Héderváry a Török se zdráhali vydat Bělehrad králi, neodbytně žádali náhradu za částky zaplacené na vydržování posádek, stavěli se na odpor poslání posil od Báthoryho a tvrdili, že mají v pevnostech dost vojáka, které však potřebuje peníze, potraviny a střelivo.

Při tom však bylo v Šabaci jenom 100 a v Bělehradě 700 spolehlivých žoldnéřů, špatně zásobených potravinami a ještě hůře opatřených střelivem. V Bělehradě nebyla ani nahrazena děla, která r. 1515 sňal z hradeb pevnosti Jan Zápolský, když táhl proti Turkům k Smederovu, kde po hanebné porážce zanechal v tureckých rukou zbraně, které měly na bělehradských baštách odrážet osmanský nápor.

Státní pokladna neměla finanční prostředky k upokojení požadavků Héderváryho a Töröka a tu oba bánové přenechali starost o pevnosti svým podřízeným a sami odešli na své statky. Nebylo též peněz na zaplacení lodníků na válečných plavidlech

plovoucích po Dunaji, kteří nedostali plná tři léta plat a byli odkázáni na loupež. Proto přišli do Budína, hlásili se o zaslouženou mzdu a když místo ní dostali jenom prázdná slova útěchy, odpulí se svými čluny a rozptýlili se.

Tak první kroky vlády, které měly zajistit obranu proti nastávající válce, vyzněly naprázdno a až koncem června, když již turecká vojska pochodovala z Niše k Šabaci a Bělehradu, rozhodl v Budíně uherský sněm, že se banderia a zemská hotovost mají shromáždit v táboře u Tulny a že mají býti opatřeny prostředky, aby také král mohl postavit vojsko. Současně se Ludvík obrátil s žádostí o pomoc do českých zemí, na papeže a na křesťanská knížata a poukazoval na to, že porážka Uher bude mít vážné následky také pro jejich sousedy.

Všechna opatření vlády byla předem odsouzena k nezdaru, poněvadž z příčin zaviněných uherskými poměry přicházela příliš pozdě a kromě toho byla v Uhrách prováděna povrchně, liknavě a nedbale a většina jich zůstávala jenom na papíře. Proto tím větší význam měla pomoc žádaná z ciziny, zejména z českých zemí.

Je velmi pravděpodobné, že první zprávy moravským stavům o hrozičím nebezpečí byly podány na olomouckém sněmu v dubnu r. 1521, tedy v době kdy o tureckém postupu jednala v Uhrách královská rada, ale v Olomouci nebylo učiněno žádné rozhodnutí a zůstalo jenom při informacích. Ludvíkovy zájmy střezil tehdy na Moravě olomoucký biskup Stanislav z Turzo a Petr z Rožmberka se ho brzy po skončení sněmu po svém služebníkově Jarošovi Kunčickém dotazoval, na čem se páni, rytíři, preláti a královská města usneseli. Biskup nedal 25. dubna Petrovi žádnou určitou odpověď, odkazoval ho na osobní schůzku, ujišťoval, že nebylo jednáno o ničem novém a škodlivém králi a zemi a chtěl po panu z Rožmberka sám novinky z Čech.⁵

Potom celý květen nechali v Uhrách nečinně uběhnout a teprve v červnu, když se turecká vojska blížila již k Sofii a královský dvůr dostal zprávu, že Sülejmán ležel kolem 30. května s 20 000 muži, 500 velbloudy a 500 děly u Drinopole a míří k uherským hranicím, psal Ludvík moravskému zemskému hejtmanovi Arklébovi z Boskovic a četným moravským pánům, rytířům, prelátům a královským městům, aby oni sami i se svým lidem vytáhli králi na pomoc. Příjemci listů byli k tomu ochotni, ale zdráhali se to učinit bez sněmovního usnesení, kterého bylo podle moravského zemského zřízení třeba k vyhlášení vojenské hotovosti. Uherská královská rada, magnáti a biskupové potom opět v nečinnosti ztratili mnoho drahocenných dní.

Z jejich lhostejnosti vůči zahraniční pomoci je vyburcoval teprve posel z Bělehradu, který 6. července přinesl alarmující zvěst, že Turci již oblehli město, které bez cizí pomoci bude ztraceno, poněvadž není zásobeno prachem, střelivem a potřebami. Teprve potom se sešli uherští biskupové k poradě a uherský kancléř Ladislav Salkan psal dnem i nocí do Čech, na Moravu, do Šlezska, do Rakous a jinde o pomoc. Současně se Ludvík na radu hejtmana Arkléba z Boskovic rozhodl, že svolá moravský zemský sněm a na něm předloží žádost o zemskou hotovost. Zemský hejtman položil pak ten sněm k 29. červenci do Brna.⁶

Turci ovšem nezaháleli, přitrhli zatím k Šabaci a k Bělehradu a obě pevnosti oblehli. Slabé a nedostatečně ozbrojené posádky se sice statečně bránily, ale jejich odpor bez pomoci zvenčí neměl proti drtivé přesile naděje na úspěch. Sto mužů v Šabaci, k nimž se připojilo několik jezdců, kladlo pod velením Šimona Logodyho zoufalý odpor, ale když Turci zasypali vodou naplněné příkopy proutím, podlehlo 7. července útoku vedenému stonásobnou převahou a zahynulo v krvavém boji.

Po tomto úspěchu nechal Sülejmán zhotovit most přes Sávu a když přes vysoký stav dravé řeky, která mařila houževnatou práci tureckého vojska, bylo dílo hotovo,

přešel 27. července na druhý břeh a dal se s vojskem na pochod k Bělehradu. Dorazil k němu 1. srpna a posílil tak oddíly velkovezíra Piriho paši, který již od počátku července tvrdě svíral mohutnou pevnost a dobyl po patnácti dnech jejího obléhání Zemunu ve výběžku Sávy a Dunaje a některých jiných míst.⁷

Poplašné zprávy o hrozivém postupu a velkých úspěších nepřítelů způsobily, že královský dvůr se zoufale ohlížel po rychlé pomoci. Nechtěl již čekat na usnesení moravského zemského sněmu a někdy před 10. červencem psal královským městům na Moravě Olomouci, Brnu, Znojmu, Jihlavě, Uherskému Hradišti, Uničovu a jiným moravským stavům, aby jejich válečný lid s děly a střelivem bez meškání vyrazil panovníkovi na pomoc.

Města nevěděla, jak se mají zachovat k neobvyklé žádosti, aby poslala za hranice na pomoc své vojenské síly před vyhlášením zemské hotovosti, a přála si vyčkat usnesení sněmu. Uničovští a Uherskohradišští prosili Olomoucké o radu, olomoucká městská rada psala 10. července o pokyny zemskému hejtmanovi Arklébovi z Boskovic a odpověděla do Uničova a do Uherského Hradiště, že jakmile jí hejtman oznámí své stanovisko, neprodleně to ostatním městům zdělí. Města chtěla též celou záležitost projednat na zvláštní schůzce, ale položení zemského sněmu k 29. červenci učinilo samostatný sjezd městských zástupců zbytečným.⁸

Jeho nekonání však způsobilo, že města neposlala své branné síly dříve než ostatní stavové a čekala, jak rozhodne zemský sněm. Ještě před jeho sejitím prosil Ludvík 12. července o pomoc polského krále Zikmunda a nevěda ještě o dobytí Šabace, vylíčil Zikmundovi těžké následky ztráty důležitých pevností pro Uhry i jejich sousedy a přál si též, aby Zikmund napsal do Čech, Moravy a Slezska, odkud Ludvík požadoval pomocné sbory.

Zikmund se ihned přimlouval u českých, moravských i slezských stavů, aby vyhověli svému panovníkovi, ale sám při poskytování pomoci nebyl příliš štědrý. Poukázal na těžkou válku s řádem německých rytířů, Moskvou a Tatary a poslal do Uher jenom 2000 pěších a 500 jezdců. Vypravil je někdy po 22. červenci přes Košice a chtěl, aby se Ludvík postaral v uherských oblastech o přijímání polských peněz, kterými byly polské čety vybaveny. Z ostatních zahraničních mocností slíbil a poslal Ludvíkovi 3000 mužů jenom jeho švagr arcikníže Ferdinand Rakouský.⁹

Moravský sněm, svolaný na 29. července, se v ustanovený čas vskutku sešel a královu žádost na něm předložil uherský magnát Ferencz Dóczy. Vložil sněmovníkům, že Šabac byl ztracen a postaven most přes Sávu, což pokládal za neslýchané, naléhavě žádal od Moravy pomoc, poukazoval na mladá léta krále a předestřel pánům, rytířům, prelátům i královským městům, že pád Uher by přinesl jejich sousedům nedozírné škody a útrapy, poněvadž turecká záplava by se pak valila dále.

Jeho vývody působily. Jednotlivé stavy se sice mezi sebou nemálo přely, jeden přesunoval poskytnutí pomoci na druhého a všichni k ní hlavně vyzývali olomouckého biskupa Stanislava z Turzo, ale nakonec byla přece povolena jedna celá berně, za kterou mělo rytířstvo vypravit 4000 pěších a 200 jezdců a páni 3000 pěších a 200 jezdců, celkem tedy 7000 pěšáků a 400 koní dobře vyzbrojených. Každý duchovní měl zaplatit 20 zl. a po židech se požadoval jeden úrok. Vojsko mělo vytrhnout ihned, berně měla být odvedena do 28. září.

Velká rozepře vznikla mezi moravskými feudály a královskými městy. Po městech totiž Ferencz Dóczy chtěl kromě berně ještě zvláště střelbu, prach, lid, vydatnou peněžitou pomoc a střelce k poskytnutým dělům.

R. 1521 dávaly králi na jednu berni Olomouc 587 hř. 40 gr., Brno 656 hř. 16 gr., Znojmo 257 hř. 32 gr., Jihlava 187 hř. 32 gr., Uherské Hradiště 90 hř. a Uničov

149 hř. 16 gr. Měla tedy moravská města odvésti celkem 1928 hř. 8 gr. berně a kromě toho postavit lid, který byl pánům a rytířům placen z výnosu povolené daně, a nad to obstarat ještě střelbu, prach, peněžitou pomoc a střeľce k dělům.

Bylo zřejmé, že panovník i feudálové chtějí města mnohem více zatížit než ostatní a města se tomu bránila. Proto se usnesla, že nedají žádnou berni, ale pošlou lid, střelbu, prach, střelce k dělům a válečné potřeby. To však nebylo vhod ani královskému poslu ani feudálům a města musila čelit jejich náporu. Setrvala sice na svém stanovisku, že berni nedají, ale nakonec ji přece zaplatila.

Nejdříve se jejím placení vzpíralo Brno, které po mnoha upomínkách od stavovských berníků chtělo aspoň docílit toho, aby mohlo svůj podíl doručit přímo panovníkovi a ne správčům berně nařízeným od sněmu. Poslalo za tím účelem konšela Pavla Neplacha k Ferenczovi Dóczymu do Stoličního Bělehradu v Uhrách a jeho prostřednictvím docílilo, že Ludvík 7. srpna z Erdu nedaleko Bělehradu brněnským konšelům nařídil, aby svou berni odvedli jenom panovníkovi.

Než se však posel s královským listem vrátil, zakročil u městské rady brněnské sám zemský hejtman Arkléb z Boskovic a žádal ji, aby nemařila rychlé odeslání vojska na pomoc. Poukázal též na to, že ostatní města již zaplatila, a někteří feudálové hrozili, že se budou za své škody hojit na brněnské obci. Toho se správa Brna zalekla, vydala svou kvotu berním výběřím a tak moravská královská města vskutku vyrovnala plných 1928 hř. 8 gr., které na ně z povolené berně připadaly.¹⁰

Případ Brna dobře ukazuje, jak energicky byla povolená berně vymáhána a jak s neobvyklou rychlostí byla placena, aby stanovené vojenské kontingenty mohly co nejdříve vyrazit do boje. Dne 29. července byl otevřen zemský sněm, který povolil berni, kolem 10. srpna ji již všechna královská města kromě Brna složila a brněnská městská rada je rychle následovala, aby nebyla pokládána za škůdce obecného úsilí o vypravení zemské hotovosti.

Stejně rychle jako odvádění berně postupovaly i ostatní přípravy. Královská města se ještě za konání sněmu sešla na brněnské radnici a rozhodla, že do pole vypraví Olomouc a Brno po 50 mužích a 4 dělech, Znojmo a Jihlava po 35 mužích a 3 dělech a Uherské Hradiště a Uničov po 25 mužích a 2 dělech, celkem tedy 220 mužů a 18 děl.

Poněvadž královský posel Ferencz Dóczy naléhal, aby městská hotovost ihned vytáhla, dohodli se poslové z měst ještě za svého pobytu na sněmu v Brně, že jejich zbrojnoši co nejdříve odpochoďují a již 7. srpna se srazí ve Skalici. Olomoučtí potom oznámili do Uničova, že vytrhnou 5. srpna, a vyzývali uničovské žoldnéře, aby se připojili k olomouckým.

Tu chvíli zasáhl však do příprav zemský podkomoří Jiří z Vlašimě a na Úsově. Pokládal za nenáležitě, aby městský lid táhl do boje bez podkomořího před zemskou hotovostí, a proto požádal olomouckou městskou radu a ostatní města, aby počkala na moravské branné síly. Jeho zákrok měl úspěch a odchod 220 mužů a 18 děl z moravských královských měst do Uher se tím o několik dní opozdil.¹¹

Jihlavští poslali svých 35 mužů a 3 děla nejprve do Brna, kde se spojili s brněnskou hotovostí. Jejich hejtman se postavil pod vrchní velení hejtmanů z Brna, kterými byli ustanoveni konšel Pavel Leb a Petr puškař. Všichni byli dobře oblečeni a ozbrojeni, měli většinou pancíře a Brňané vezli s sebou kromě děl velmi dobrý vůz s prachem, 4 zásobovací vozy a několik hákovnic. Na vozech měli pověšené velké pavězy a vzbuzovali velmi dobrý dojem.

Dne 14. srpna vyrazily brněnské a jihlavské oddíly z Brna a přes Hustopeče táhly do Holiče, kde se srazily s Olomouckými, s jinými městy a s hotovostí postavenou od pánů a rytířů. Lze plným právem předpokládat, že se v Holiči skutečně shro-

máždilo 7000 pěšáků a 400 jízdných, které postavily vyšší stavy, a že se k nim přidalo 220 mužů a 18 děl, které poslala královská města. Vedli je zemský hejtman moravský Arkléb z Boskovic, zemský komorník Jan z Pernštejna a řada význačných moravských pánů.

Celá moravská hotovost táhla pak do Budína, kde ji přehlédla Ludvíkova manželka Marie a byla velmi spokojena. Potom hned moravské čety nastoupily pochod k Tulně do královského ležení, kde defilovaly před králem, slíbily mu poslušnost a byly od něho přijaty s opravdovými díky.

Prohlíželi je též Ludvíkův sestřenec markrabě Jiří Braniborský a uherští i němečtí magnáti a velmi je chválili, poněvadž v celém vojsku nebylo lepších. Líbila se též brněnská výzbroj, která vynikala nad ostatní, ale jisté rozladění způsobilo, že král jmenoval velitelem nad městskými oddíly hejtmana, který byl ustanoven nad 3000 landsknechty poslanými Ludvíkovi na pomoc od arciknížete Ferdinanda.¹²

Moravská zemská hotovost dorazila patrně do tábora u Tulny někdy koncem srpna. Uvážíme-li, že 29. července byl otevřen sněm, na kterém byla povolena, je třeba s uznáním konstatovat, že byla postavena a vypravena s neobvyčejnou rychlostí a že pochodovala na místo svého určení bez průtahů jako disciplinovaná a bojeschopná jednotka, nahrazující svou pohotovostí aspoň poněkud to, co v Budíně v nepochopitelné nedbalosti zanedbali.

Ludvík vytáhl do ležení u Tulny již 13. července, aby podle starého řádu donutil uherské magnáty postavit se s králem do boje. Ale rozklad v Uhrách byl již tak hluboký, že kromě uherského palatina Štěpána Báthoryho neposlechl žádný z předních magnátů a prelátů králova rozkazu, a také sedmihradský vévoda Jan Zápolský nespojil své síly s Ludvíkovým vojskem.

Proto se u Tulny shromáždilo jenom několik tisíc mužů z Uher, 2000 pěších a 500 jezdců z Polska a 3000 landsknechtů poslaných z Rakous. Za takových okolností bylo 7620 mužů a 18 děl z Moravy nejsilnějším a nejlépe ozbrojeným oddílem, který byl páteří zamýšlené obrany, a Ludvík si byl toho plně vědom. Brněnský kronikář Jan Munka z Ivančic se pyšně chlubí, že moravská hotovost z měst táhla všude hned za králem a byla dnem i nocí po jeho boku.¹³

Rychlost, s kterou se moravská zemská hotovost sebrala a připochoďovala do tábora určeného za nástupní prostor k bojovým akcím, nemohla však nahradit měsíce zameškané v Budíně před vypsáním zemského sněmu, neboť Turci zatím nezaháleli. Jakmile přitáhlo 1. srpna hlavní turecké vojsko se Sülejmánem k Bělehradu, zjednalo drtivou převahu jednotkám Piri paši, které pevnost již měsíc obléhaly. Posádka po statečném padesátidenním odporu 29. srpna r. 1521 vzdala Bělehrad Turkům za slib volného odchodu, ale janičáři nedodrželi dané slovo a odcházející obhájce povraždili. Současně s Bělehradem padly do tureckých rukou opevněná místa Kupinovo nedaleko Sávy, Barič, Brkasovo, Slankamen, Sremski Karlovci, Sremska Mitrovica a Ilok.

Tak právě tehdy, když moravské oddíly dorazily do Tulny, byla již zdolána opevněná hranice na Sávě a Dunaji s jejím hlavním opěrným pilířem Bělehradem a výborně organisovaná turecká vojenská moc začala hned zajišťovat dobytý terén proti možnému útoku. Poškozená opevnění Šabace a Bělehradu byla opravena a zesílena, na šabacké hradby bylo vytaženo 20 a na bělehradské 200 děl, v obou místech bylo dosazeno turecké velení a turecká správa a lesy na dunajském ostrově byly vykáceny, aby neposkytovaly úkryt těm, kteří by chtěli znova dobytí ztracených opěrných bodů. Bělehrad obsadilo 3000 janičářů, kterým velel Baty aga.¹⁴

Zatím Ludvík meškal stále u Tulny, marně čekaje na uherské branné síly a na

pomoc z Čech. O českou pomoc psal teprve koncem června ve stejnou dobu jako Moravanům, ale poněvadž v Čechách byl hluboký hospodářský a politický rozpor mezi feudály a královskými městy, bylo tam postavení branných sil povoleno až na sněmu zahájeném 12. září.

Potom byly kolem 5. října shromážděny značné vojenské kontingenty u Žďáru za Chotěboří a 22. září posel Ludvíka a polského krále Zikmunda je veřejnými listy prosil, aby co nejrychleji táhly do Uher.¹⁶ Také na Moravě a zejména v Olomouci bylo naverbováno ještě něco žoldnéřů, o kterých Ludvík 28. září z Moháče proklašoval, že mu táhnou na pomoc, a nařizoval všem obyvatelům Uher, aby je nechali volně bez cel a bez překážky procházet.¹⁶

Vojenské síly Ludvíkovy vinou neschopného vrchního velení ležely nečinně u Tulny a nebránily Turkům v plenění Srémska a Banátu. Počátkem října vytáhl Ludvík z Tulny a dal se na pochod po pravé straně Dunaje až k Moháči. Páteř jeho pochodového proudu tvořily moravské kontingenty, které předpokládaly, že dojde k boji s Turky. Ale Sülejmán, zajistiv dobyté pevnosti, nastoupil počátkem října zpáteční tažení do Cařihradu a akutní nebezpečí pro Uhry pominulo.

Na zprávu o tom se rozpoutaly mezi shromážděným vojskem značné třenice. Již dříve si stěžovaly moravské a rakouské oddíly na nevráživé chování uherských magnátů a jakmile se ukázalo, že hlavní turecké síly ustupují, neznala zpupnost velkých uherských feudálů mezí. Ani na okamžik nepomýšleli na dobytí ztracených pevností, ale zato žádali, aby všichni cizinci odešli ze země, poněvadž Uhry před sto léty válčily samy s Turky a ubránily se, ačkoliv neměly žádnou pomoc.

Velitelé moravského vojska, zemský hejtman Arkléb z Boskovic, nejvyšší komorník Jan z Pernštejna a jiní, kteří vybízeli k vojenským akcím proti Turkům, když se hlavní osmanské síly vzdalovaly, byli chováni uherských magnátů hluboce uraženi a žádali krále, aby je propustil, když nebylo co dělat a neměl býti sveden boj s tureckými posádkami, čehož hluboce litovali. Ludvík musil jejich žádosti vyhovět, ale ty, kteří brali od moravských stavů žold, si podržel u sebe až do vypršení jejich závazku, aby měl k dispozici spolehlivé trupy pro případ potřeby.

Také rakouští landsknechti se dočkali od uherských feudálů špatného vděku. S posměchem byli od nich odbyti ze země a roztrpčeni nevděkem, odcházeli a prchali z vojenského tábora.

Některé části hotovosti z Čech vůbec nedorazily na místo a uherští páni jim posílali vzkazy, aby se vrátily. Ti, kteří byli již v zemi, byli od Uhrů vyzýváni k návratu a jizlivě přijímání. Někteří dali průchod svému rozhořčení, postavili se se zbraní v ruce proti urážlivému chování některých uherských obyvatel a způsobili značné škody, zejména na farách.

Tak se Ludvíkovy branné síly rozcházelý od Moháče bez užítku a bez boje s nepřitelem, ale za to za nepřátelských projevů uherských magnátů, kteří sami nedovedli postavit žádné značnější kontingenty, a když pominulo nebezpečí přímého tureckého vpádu, velmi špatně se odvděčovali těm, kteří na královny prosby přišli chránit Uhry před hrozivými zástupy janičářů. Moravané přitáhli domů počátkem listopadu, brněnský oddíl se vrátil právě na Dušičky. Tažení bylo bez užítku skončeno, trvalo celkem čtvrt roku a brněnský kronikář Jan Munka z Ivančic s trpkostí poznamenal, že moravští stavové i Brňané zbytečně přišli o vynaložené peníze.¹⁷

*

Celá akce v r. 1521 byla věrným odrazem hospodářské, společenské a politické situace zemí, které se na ní podílely.

Přesně pracující státní a vojenský aparát turecký již od února r. 1521 shromažďoval branné síly, postaral se o jejich výzbroj a zásobování a plánovitě je od polovice května soustřeďoval v Sofii, odkud s nimi 20. června v bezvadném pořádku vyrazil do Niše. Z Niše je ve dvou proudech vrhl proti Šabaci a Bělehradu a současně si zajistil bok oddílem obráceným proti Sedmihradsku.

Výsledkem pečlivé přípravy a dokonalé souhry operujících armád bylo 7. července dobytí Šabace, v polovici července obsazení Zemunu a 29. srpna pád Bělehradu spojené se ztrátou opevněných míst Kupinova, Bariče, Brkasova, Slankamene, Sremského Karlovce, Sremské Mitrovice a Iloku. Opevněná hranice na Dunaji a Sávě padla, cesta do nitra Uher byla otevřena a strategický účel tažení byl dosažen.

Hlubokou krizí zachvácené Uhry nebyly schopny vyvinout žádnou průbojnější akci. Teprve v dubnu jednala královská rada o zásobení a obsazení hlavních pevností Šabace a Bělehradu, ale nebyla učiněna žádná opatření. Čechy, Morava a Slezsko byly v dubnu jenom zběžně a bezvýsledně informovány.

Teprve v červnu byla po nich žádána pomoc způsobem, který odporoval zemskému zřízení, a až počátkem července byly rozepsány zemské směny, aby povolily potřebné vojenské kontingenty. Moravský zemský sněm se sešel 29. července. Uložil pánům, aby vyzbrojili 3000 pěších a 200 jezdců, rytířům přikázal postavit 4000 pěších a 200 jezdců a od královských měst požadoval 220 mužů, 18 děl a 1928 hf. 8 gr. Povolných 7220 pěšáků, 400 jezdců a 18 děl se počátkem druhé polovice srpna v nebyvalé rychlosti shromáždilo u Holiče a přes Budín přitáhlo koncem měsíce ke králi Ludvíkovi do jeho ležení u Tulny asi v tu chvíli, kdy padl Bělehrad.

Kromě moravských kontingentů měl Ludvík 2000 pěších a 500 jezdců poslaných od polského krále Zikmunda, 3000 landsknechtů vyzbrojených arciknížetem Ferdinandem Rakouským a několik málo tisíc uherských žoldnéřů. Ohromná většina uherských magnátů a biskupů se vůbec nevypravila do pole a česká hotovost pro spory královských měst s feudály vytáhla až počátkem října. Proto moravské kontingenty byly páteří Ludvíkových branných sil a bylo jejich zásluhou, že král mohl chránit od tureckých nájezdů uherské vnitrozemí a počátkem října vyrazit k Moháči.

Moravské oddíly byly dobře vyzbrojeny a boje schopné a jejich velitelé po odtažení hlavních tureckých sil počátkem října doporučovali boj s tureckými posádkami v dobytých pevnostech. Plán byl dobře proveditelný, neboť k bojišti se blížily značné síly zemské hotovosti z Čech.

Uherští magnáti v souladu s anarchií, kterou byly Uhry zachváceny po porážce selského povstání vedeného Jiřím Dóžou, však po překonání největšího nebezpečí žádali, aby král propustil zahraniční pomoc a nepouštěl se do boje. Moravské, české a rakouské sbory byly s posměchem odbyty a odcházely z Uher za nepřátelských projevů vládnoucí vrstvy.

Značné vojenské síly postavené v srpnu na Moravě a v říjnu v Čechách nebyly vinou hluboké krize v Uhrách využity k získání ztracených pevností a bez užitku se rozešly. Vojenská hranice na Dunaji a Sávě zůstala v rukou Turků, nástupní prostor k velkému tažení do Uher byl připraven a brána k Moháči byla dokořán otevřena.

Poznámky

¹ Nejdůležitější literaturu o tom uvádějí J. Macůrek—M. Rejnuš, *České země a Slovensko ve století před Bílou horou* (Praha 1958), str. 124. Tamtéž jsou shrnuty výsledky staršího bádání a je upozorněno na některé nové aspekty toho problému. K citovaným pracím by snad bylo možno dodat studii J. Matouška, *Turecká válka v evropské politice v letech 1592—1594* (Praha 1935).

² Sülejmánovi jsou věnovány dvě monografie, o které se v dalším líčení opírám: F. Downey, *The Grande Turke: Suleyman the Magnificent, Sultan of the Ottomans* (London 1929) a A. H. Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificent* (Harvard Historical Studies 18, 1914).

³ Podrobný výčet tureckých válečných příprav a směr tažení podává F. Tauer, *Histoire de la Campagne du Sultan Suleyman Ier contre Belgrade en 1521. Texte persan publié d'après deux manuscrits de Constantinople ac une traduction abrégée* (Prague 1924), str. 21—30.

⁴ Povšechně se o celkové situaci v Uhrách zmiňuje J. Székely, *Uhorské rolnické vojny r. 1437 až 1514, Kapitoly z uhorských dejín*, redigoval J. Mésáros (Bratislava 1952), str. 65—111.

⁵ AČ 12, str. 37, č. 1368.

⁶ Jan Munka z Ivančic, *Paměti staré brněnské z let 1252—1538 v Archivu města Brna*, rkp. č. 7329, f. 51^a a n. 63 a n. O Munkovi a jeho Pamětech viz J. Dřimal, *Kroniky a pamětní knihy městských písařů brněnských v době předbělohorské*, sborník Brno v minulosti a dnes II (1960), str. 85—99.

⁷ Tauer, *Histoire*, str. 35—43.

⁸ AMB, rkp. č. 167, f. 78—79.

⁹ A. T. Dzialyński, *Acta Tomiciana V* (Poznaň 1852—1861), str. 388, č. 425, str. 290, č. 219 a str. 394, č. 425.

¹⁰ Munka, *Paměti staré* (AMB, rkp. č. 7329, f. 51 a n. a 63 a n.). AMB, *Sbírka listin: 1521, srpen 7. Erd. J. Dřimal, Městská berně, Brno v minulosti IV* (1962).

¹¹ Munka, *Paměti staré* (AMB, rkp. č. 7329, f. 63 a n.) AMB, rkp. č. 167, f. 79^a a 80^a.

¹² Munka, *Paměti staré* (AMB, rkp. č. 7329, f. 63—66).

¹³ Munka, *Paměti staré* (AMB, rkp. č. 7329, f. 63—66).

¹⁴ Tauer, *Histoire de la Compagne*, str. 47—65.

¹⁵ F. Palacký, *Dějiny národu českého V, 2* (Praha 1878), str. 388—392. V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy X* (Praha 1894), str. 489—492. AČ 8, str. 197, č. 258.

¹⁶ Státní archiv v Brně, *Sbírka rukopisů Zemského archivu* č. 342, f. 149^a.

¹⁷ Munka, *Paměti staré* (AMB, rkp. č. 7329, f. 63—66). A. Mayer, *Die älteste uns erhaltene Iglauer Chronik, ZDVG. u. Schl. 40* (1938), str. 15, č. 18. O náladě vojska v Ludvíkově táboře viz též listy Zdeňka Lva z Rožmitálu Petrovi z Rožmberka v AČ 8, str. 198, č. 259, str. 199, č. 260 a str. 203, č. 265.

Резюме

УЧАСТИЕ МОРАВСКОГО ЗЕМСКОГО ОПОЛЧЕНИЯ ПРИ ОБОРОНЕ БЕЛГРАДА В 1521 Г.

В 1521 г. начались крупные военные действия турок против Венгрии, которые непосредственно повели к катастрофе под Мохачем в 1526 г. Ход операций в 1521 г. ярко показал экономическую, общественную и политическую обстановку в странах, принимавших в них участие.

Точно действующий турецкий государственный и военный аппарат уже с февраля собирал военные силы, заботясь об их вооружении и снабжении, и с половины мая стал их планомерно сосредоточивать в Софии, откуда с ними 20 июня двинулся к Нишу. Из Ниша двумя потоками бросил их против Шабаца и Белграда, прикрывая одновременно свой фланг отрядами, направленными против Трансильвании.

Результатом старательной подготовки и совершенной гармонии действующих армий было взятие Шабаца (7 июля), в половине июля затем занятие Земунa и 29 августа падение Белграда, связанное с потерей укрепленных пунктов Купинова, Баряча, Бркосова, Сланкамена, Сремского Карловца, Сремской Митровицы и Илока. Укрепленная линия на Дунае была уничтожена, дорога в глубь Венгрии открыта, стратегическая цель нашествия была достигнута.

Глубочайшим кризисом охваченная Венгрия оказалась не в состоянии развернуть какие-либо энергичные действия. Королевский совет лишь в апреле обсуждал вопрос о снабжении и занятии главных крепостей Шабаца и Белграда, не приняв никаких мер. Чехия, Моравия и Силезия были в апреле только поверхностно информированы без всякого результата.

Только в июне к ним обратились за помощью способом, не соответствующим земскому устройству, а лишь в начале июля были созваны земские соборы, чтобы утвердить нужные военные контингенты. Моравский земский собор, собравшийся 29 июня постановил, чтобы крупные феодалы вооружили 3 000 пехотинцев и 200 кавалеристов,

рыцарям приказал построить 4 000 пехотинцев и 200 кавалеристов и от королевских городов требовал 220 ополченцев, 18 орудий и 1928 гривен 8 грошей. Назначенные 7220 пехотинцев, 400 кавалеристов и 18 орудий в кратчайший срок собрались под Голычем и через Буду прибыли к королю Людовику в его лагерь под Тульной приблизительно в то время, когда пал Белград.

Кроме моравских контингентов в распоряжении Людовика были 2000 пехотинцев и 500 кавалеристов, посланных в помощь польским королем Сигисмундом, 3000 ландскнехтов вооруженных эрцгерцогом Фердинандом Австрийским и несколько тысяч венгерских наемных солдат. Преобладающая часть венгерских магнатов и епископов не приняла участия в подготовке обороны страны и чешское ополчение из-за споров королевских городов с феодалами двинулось на помощь только в начале октября. Поэтому моравские контингенты остались основным ядром вооруженных сил Людовика; именно им был обязан за то, что смог защищать от турецких наездов глубь страны и в начале октября двинуться к Мохачу.

После ухода главных турецких сил в начале октября командиры хорошо вооруженных и боеспособных моравских контингентов предлагали принять бой с турецкими гарнизонами, оставленными в крепостях. Этот план было возможно успешно осуществить, так как к месту сражения подходили значительные силы земского ополчения из Чехии.

В соответствии с анархией охватившей Венгрию после подавления сельского восстания, руководимого Дьердем Дожей, венгерские магнаты после преодоления непосредственной угрозы требовали, чтобы король отказался от заграничной помощи и не вступал в бой с турками. Моравские, чешские и австрийские корпуса были вынуждены покинуть Венгрию, сопровождаемые проявлениями неприязни со стороны владеющего класса.

Значительные военные силы, подготовленные в августе в Моравии и в октябре в Чехии, не были использованы для взятия занятых врагом крепостей вследствие глубокого кризиса в Венгрии; они без пользы разошлись. Укрепленная линия на Дунае и Саве осталась в руках турок, плацдарм для великого нашествия в Венгрию был подготовлен и двери к Мохачу раскрыты настежь.

Перевод А. Гейловой

Résumé

En 1521 les Turcs engagèrent une grande action militaire contre la Hongrie qui mena directement au désastre de Mohács en 1526. Le cours des opérations en 1521 reflète fidèlement la situation économique, sociale et politique des pays qui y prirent part.

Dès le mois de février, l'appareil gouvernemental et l'appareil militaire turcs qui fonctionnaient avec une grande précision assemblaient des troupes armées et prenaient soin de leur équipement et de leur approvisionnement. Depuis la mi-mai, on les concentrait à dessein à Sophie d'où ils se mirent en route pour Nich. De Nich on les jeta en deux colonnes contre Chabatz et Belgrade en s'assurant en même temps le flanc par un détachement tourné contre la Transylvanie.

Les préparatifs soigneux et l'exécution parfaite des armées en opération eurent pour résultat la prise de Chabatz le 7 juillet, l'occupation de Semlin en mi-juillet et la prise de Belgrade le 29 août, accompagnée par la perte des places fortes Coupinovo, Baritzta, Brkassova, Slankamen, Sremsky Karlovetz, Sremske Mitrovitzte et Iloc. La frontière fortifiée sur le Danube tomba, le chemin menant à l'intérieur de la Hongrie était ouvert et le but stratégique de la campagne fut ainsi atteint.

Agitée par une crise profonde, la Hongrie était incapable de développer une action tant soit peu énergique. Ce n'était qu'au mois d'avril que le conseil royal discutait la question de l'approvisionnement et de l'occupation des forteresses principales Chabatz et Belgrade, et encore aucune disposition ne fut prise. Au mois d'avril, la Bohême, la Moravie et la Silésie ne furent informées que sommairement et sans résultat.

Ce ne fut qu'au mois de juin qu'on demanda de l'aide à ces pays, d'une façon contraire à leurs constitutions respectives; leurs diètes ne furent convoquées qu'au début de juillet pour autoriser les contingents de guerre nécessaires. La diète de la Moravie se réunit le 29 juillet. Elle imposa aux nobles d'armer 3000 fantassins et 200 cavaliers, aux chevaliers elle ordonna d'envoyer 4000 fantassins et 200 cavaliers et aux villes royales elle demanda 220 hommes, 18 canons et 1928 marcs 8 gros. Le nombre fixé de 7220 fantassins, 400 cavaliers et 18 canons s'assembla au début de la seconde moitié du mois d'août avec une rapidité inaccoutumée près de Holič. En passant par Bude

ils rejoignirent le roi Louis dans son camp près de Tolna vers la fin de mai, à peu près au moment de la prise de Belgrade.

Outre les contingents moraves, le roi avait 2000 fantassins et 500 cavaliers envoyés par le roi de Pologne Sigismond, 3000 landsknechts armés par l'archiduc Ferdinand d'Autriche et quelques milliers de mercenaires hongrois. La grande majorité des magnats et des évêques hongrois ne partirent même pas en campagne et les troupes de la Bohême ne partirent qu'au début d'octobre à cause des querelles entre les villes royales et les féodaux. Voilà pourquoi les contingents moraves constituaient le noyau des forces armées de Louis. Ce fut leur mérite si Louis put défendre l'intérieur de la Hongrie contre les incursions turques et partir pour Mohács au début d'octobre.

Les contingents moraves étaient bien équipés et valides. Leurs commandants conseillèrent au roi d'attaquer les garnisons turques des forteresses restées occupées par l'ennemi, le gros de l'armée turque ayant levé le camp au commencement du mois d'octobre. Le projet était bien réalisable, vu que d'importantes forces armées de Bohême s'approchaient du champ de bataille.

Les magnats de Hongrie demandaient néanmoins au roi, puisque le plus grand danger était passé, de congédier les troupes étrangères et de ne pas engager le combat. Cette décision reflétait l'anarchie qui s'était emparée de la Hongrie après la défaite du soulèvement des paysans mené par György Dózsa. Les troupes de la Moravie, de la Bohême et de l'Autriche furent renvoyées avec dérision et quittèrent la Hongrie, accompagnées par des manifestations d'inimitié des classes dirigeantes.

A cause de la crise profonde en Hongrie, les forces importantes, assemblées en août en Moravie et en octobre en Bohême, ne furent pas utilisées pour la reconquête des forteresses perdues. Elles s'en allèrent, sans qu'on en eût tiré aucun profit. La frontière militaire sur le Danube et sur la Save resta entre les mains des Turcs. Le terrain d'invasion était préparé pour une campagne contre la Hongrie, et la porte de Mohács était grande ouverte.

Traduit par Eliška Hladká